

*О.В. БУЧИНСЬКА, аспірант**
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Регенераційний цикл як модель управління циклічністю в АПК

Постановка проблеми. Економічне життя держави характеризується циклічністю розвитку її галузей економіки. Повною мірою тенденції циклічності стосуються сільського господарства, ефективність ведення якого гальмується кризовими явищами. Сильний і тривалий підйом виробництва можливий тільки у рамках розвиненої економіки, заснованій на запровадженні інновацій, реалізації довгострокових стратегічних планів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам циклічності розвитку економіки та специфіці інвестиційної діяльності в окремих галузях присвячені праці таких зарубіжних учених, як Міллер В.(Miller) [1], Томпсон А.А і Стрікланд А.Дж.(Thompson & Strickland) [2]. Серед учених із країн СНД варто виділити Давлетова Р.М.[3], Крупко С. [4], Валинурова Л.С.[5], Левченко Н.А.[6]. Певний внесок у дослідження окресленої проблематики здійснили українські вчені Гриньов А.В.[7], Кірдіна О.Г.[8], Ландик В.І. [9].

Мета статті – на основі дослідження циклічності розвитку аграрного сектору економіки України сформулювати основні характеристики вітчизняного сільського господарства, обґрунтувати систему заходів щодо можливості керування циклічністю в аграрній сфері чітким контролем інвестиційної діяльності.

Виклад основних результатів дослідження. Становлення циклічної форми руху вітчизняної економіки пов'язане з економіч-

ним зростанням. Його тип залежить від того, на які ринки, на який попит орієнтована економіка.

Українські кризи зумовлені непослідовністю реформ, похибками в управлінні банківською, торговою, виробничою сферами. Головна проблема України не в гостроті внутрішніх криз, а в сильній залежності від зовнішніх факторів. Суть українських аграрних криз полягає у низькому рівні ліквідності майна та бізнесу в реальному секторі економіки й слабкості банківської системи. Відповідно сучасні кризи в сільському господарстві характеризуються орієнтацією на забезпечення стійкого економічного росту на базі підвищення конкурентоспроможності виробництва і продукції та належного рівня життя населення; великою залежністю вітчизняної економіки від зовнішніх чинників.

Відмітною рисою українських криз є й те, що вони відбуваються на тлі високої інфляції, яка значно посилює негативні наслідки криз. Інтенсивний інфляційний прес супроводжується реструктуризацією економіки та перетворенням замінників адміністративної системи в ринкову. Корені його знаходяться в структурно-системних диспропорціях господарства й наявних обмеженнях руху товарів (найчастіше адміністративного характеру). Тому для успішного подолання криз потрібна потужна державна політика, що включає широкий спектр кредитно-грошових і бюджетно-фінансових заходів, які уможливають зняти бар'єри на шляху дії ринкових механізмів, щоб здолати структурні, управлінські та монетарні глибинні причини інфляції.

* Науковий керівник – М.І. Пугачов, доктор економічних наук, професор.
© О.В. Бучинська, 2015

Здійснення успішної антикризової й антиінфляційної політики потребує врахування особливостей вітчизняної економіки:

- наявність монопольних утворень в окремих галузях і регіонах;
- незакінчений процес формування нової, адекватної українським умовам, кредитно-грошової та фінансової системи держави;
- слабкість національної валюти й витіснення її з внутрішнього ринку країни більш сильними валютами;
- високий рівень тіньової економіки, яка посилюється з ростом інфляції;
- значна залежність цін товарів від рівня цін на сировину та енергоносії.

Зважаючи на те, що сільське господарство має виключне значення для забезпечення продовольчої безпеки держави, запропоновано категорію „генеративний цикл аграрного сектору економіки”. Генераційний цикл – це контрольований інтервал часу, протягом якого сукупність додаткових технологічних і фінансових зовнішніх ефектів, що як сприяють, так і обмежують розвиток АПК, при існуючих в галузі на початок циклу граничних умовах, забезпечують послідовне відновлення, а з часом також трендовий підйом показника валового виробництва продукції.

Зазначена назва циклу пропонується не випадково. Як відомо, регенерація як біологічний процес – це здатність живих організмів з часом відтворювати пошкоджені тканини, а інколи навіть органи. В такому сенсі процес регенерації можливий лише для обмеженої кількості підвидів. Для решти живих організмів і для людини зокрема (включаючи регенерацію деяких органів подібне явище вбачається можливим лише під впливом додаткових чинників як фінансових (інвестиції в наукові розробки), так і технологічних (використання еритропоєтину). Залучення подібних зовнішніх ефектів дає можливість не лише повного відновлення, а й вагомий поштовх для подальшого зростання та розвитку. Причому таке зростання буде передбачуване пропорційним фінансовим і технологічним вкладенням. Здійснений аналіз етимології та змісту поняття «регенерація» дає змогу провести паралель між біологічними процесами і фак-

торами впливу й аналогічними тенденціями в сільському господарстві та його інфраструктурі.

У світлі запропонованого визначення вважаємо доцільним коротко зупинитися на понятті трендового підйому. У своєму класичному вигляді цикл симетричний, тобто відхилення хвиль вниз і вгору тренду теоретично повинні бути рівні за амплітудою, а тривалість перебування в кожній із фаз циклу має дорівнювати одній чверті повного періоду коливань. Але на практиці, що підтверджують також дослідження, період економічного підйому, як правило, менше періоду економічного спаду. Фактично простежується асиметрія коливань циклу навколо умовної трендової лінії. Саме тому для визначення формул циклічного процесу, що з найбільшою достовірністю відповідає досліджуванам вибіркам, нами обрано поліноміальну ступеневу функцію типу

$$\varphi(x) = \varphi(\vec{C}, x) = C_0 \varphi_0(x) + C_1 \varphi_1(x) + \dots + C_m \varphi_m(x) = \sum_{k=0}^m C_k \varphi_k(x)$$

з оптимальним розподілом вузлів інтерполяції.

Якщо за допомогою зовнішніх факторів, що впливають на форму фаз циклу, коригувати їх симетрію, то економічні процеси можуть стати більш підпорядкованими. Маятникова природа економічних циклів має природний характер і, за рахунок певних важелів, можливо вплинути на ці процеси, а, відповідно, не сприймати природні спади й підйоми як вирок. Цей вплив може проявлятися у формі невілювання ситуації, або лише у формі контролю. Можливості невілювання пікових ситуацій не підлягають цикли, які відчують на собі деформації та при яких занепад на гілці довгострокового циклу посилюється середньо – і короткостроковим спадом (при резонансній взаємодії кризових фаз). Для цих ситуацій доречним є контроль за станом циклів. Але при цьому необхідно визначити основні показники, за якими має бути здійснений контроль.

Відносним показником економічної ефективності сільського господарства є рентабельність, яка комплексно відображає ступінь ефективності використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів, а також природних багатств. Показник рентабельно-

сті розраховується як відношення прибутку до активів, ресурсів або потоків, що її формує (виражаються у відсотках).

Аналіз підтверджує, що період 1996–1999 років характеризується різким падінням виробництва сільськогосподарської продукції, передусім у галузі тваринництва. Якщо перші роки формування ринкових відносин в аграрному секторі (1991–1998 рр.) інерційно забезпечували відносно стійкі показники виробництва, то після „вимивання” фінансових ресурсів із сільського господарства внаслідок диспаритету цін, гіперінфляції й інших чинників, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в 1995–1999 роках стрімко скорочувалися. За цих умов без додаткової фінансової підтримки галузі, без цілеспрямованої політики щодо пошуку ринків збуту аграрної продукції, з урахуванням впливу працівників із сільської місцевості та підвищення рівня урбанізації, й сталася криза, наслідки якої відчуються донині.

В умовах економічної кризи для ефективної фінансової стратегії потрібно навчитися керувати рентабельністю (по суті нормою прибутку, тобто співвідношенням норми прибутку до собівартості продукції або виробничих фондів). Регенераційний цикл АПК має бути розрахований зі всіма його кризами та підйомами за контрольований інтервал часу, який необхідно зіставляти з, наприклад, природним циклом сільськогосподарської культури (якщо йде мова про рослинництво), з періодом від перших фінансових інвестицій до виручки від реалізації та повторних інвестицій. Тут найголовніше включити розуміння того, що при існуючій глобалізації сама держава стає об'єктом ринкової стихії. І для нашої держави з транзитивною економікою суттєвими ризиками є лібералізація зовнішньої торгівлі при відсутності адекватних механізмів регулювання, з урахуванням специфіки економіки України.

Механізм регулювання проходження регенераційного циклу проявляється у великій кількості динамічних показників. Серед них, зокрема, обсяги капіталовкладень, динаміка розвитку підгалузей сільського господарства, зайнятості, обсягів будівництва, цін, а також фінансових і грошових показників. Індикато-

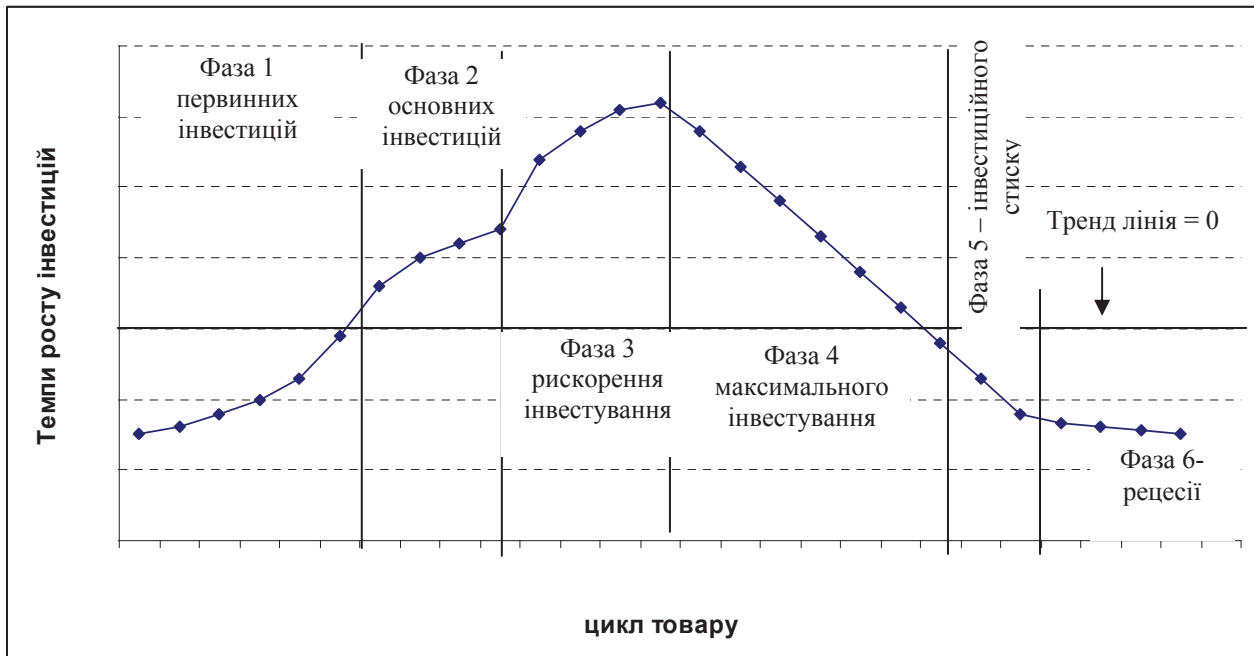
рами – провісниками регенераційного циклу – повинні бути граничні показники загального стану економіки, рентабельності товарів та господарювання, форми й обсяги інвестицій, можливості довгострокового кредитування, наявність ринків збуту, а також обсяги експорту, соціальний аналіз тощо. Для промислово розвинутих держав (наприклад, США) основними барометрами економіки є показники, що характеризують виробництво (середня тривалість робочого тижня у виробництві; індекс споживчих очікувань; замовлення на товари тривалого користування) та ін. Але для України використання цих показників передчасно, бо економіка ще не розвинена і характеризується ресурсно-експортним спрямуванням. Загальними характеристиками при цьому є фінансові параметри: портфель замовлень, індекс фондового ринку (ціни на акції), грошова маса, спреди відсоткових ставок, ринки збуту.

Одним із значущих випереджальних індикаторів фаз виробництва є показники інвестицій в галузь. У будь-якій економічній системі з ринковою економікою інвестиціям належить центральне місце, бо саме вони формують матеріальну базу аграрних підприємств, дають їм вихідний імпульс. Саме з них має починатися регенераційний цикл аграрного сектору економіки. У цьому розрізі складена схема співвідношення темпів зростання зв'язків інвестицій до циклового процесу (рис.).

Спочатку, коли йде мова про вкладення грошей у сільськогосподарський проект, це роблять окремі інвестори, ступінь і причини заінтересованості яких можуть мати доволі різний характер, починаючи від побудови прогностичних математичних моделей та закінчуючи евристичними методами. Таким чином, настає фаза 1 регенераційного циклу – залучення первинних інвестицій в проект. Фаза 2 характеризується позитивними темпами росту інвестицій. На цьому етапі основна маса системних інвесторів, виходячи з конкретних граничних умов (у тому числі природних), які можна простежити, готові вдумливо й обґрунтовано вкласти свої гроші в добре розрекламований, продуманий проект. Фаза 3 характеризується прискореними темпами інвестицій. При цьому інвестори

вкладають гроші, виходячи з фінансових прогнозів і розрахунків (наприклад банківські кредити). Саме в цей час складається первинний негативний вплив на економічну систему, бо виробництво вже не має потреби в поповненні зворотного капіталу, а інвестовані гроші йдуть на реструктуризацію поточного боргу. Фаза 3 поступово переходить у фазу 4 максимального інвестування.

Це період, коли вже відомі та прораховані первинні прибутки; саме тепер з'являються гроші, які працюють не на товар, а на виробника й первинних інвесторів. За рахунок того, що ця фаза поступово переходить у фазу інвестиційного стиску, у межах якої інвестиції майже припиняються та вступає в силу фаза 6 – негативних темпів росту інвестицій.

Основні фази регенераційного циклу

Джерело: Розроблено автором.

Запізнення росту рентабельності порівняно з інвестиціями становить 1-2 роки, що дає змогу стверджувати про наявність факту повторюваності, закономірності, отже, й циклічності вищезазначених процесів.

Окремо стоїть питання державної підтримки сільського господарства у формі інвестицій. Коли буде вироблена система роботи регенераційного циклу та аграрна галузь стане привабливою не тільки як об'єкт рентабельних капіталовкладень із коротким оборотом грошових надходжень, настане час оборотної державної підтримки галузі без необхідності постійних додаткових впливів. Державні вкладення в сільське господарство стануть його стабілізаційним, постійно оновлюючим фондом, які умовно повинні бути розділені на три потоки: перший – фінансування інновацій і впровадження нових техніки й технологій, другий – на організацію системного та ефективного моні-

торингу всіх етапів проходження регенераційного циклу; третій – на одноразові впливання в разі форс-мажору.

Оскільки продукція сільського господарства через особливості формування попиту і пропозиції, як правило, не забезпечує достатнього рівня прибутку для розвитку виробництва, кожен інвестиційний проект, здійснюваний в аграрному секторі економіки, має бути оцінений з погляду комерційної ефективності. Сенса оцінки інвестиційного проекту полягає у наданні всієї необхідної правдивої інформації щодо об'єкта інвестицій для потенційного інвестора.

Така інформація необхідна для того, щоб інвесторам було цікаво вкладати гроші у розвиток сільського господарства. Зокрема це:

а) природно-кліматичні умови (інформація про прогнозовані природні умови, врожайність, надої й інше за тих чи інших умов);

б) ринкова інформація (про споживачів, ринки збуту, ціни на продукцію та ресурси, обсяги споживання, імпорт й експорт продукції тощо);

в) технологічна інформація (про інновації, нові технології та нову техніку в підприємстві й досліджуваній галузі);

г) динаміка фінансових показників за останні 5 років;

д) правова інформація в аграрній сфері.

Кожне аграрне підприємство має бути відкритою системою, яка взаємодіє на довгостроковій основі з іншими підприємствами і за допомогою цього самостійно розв'язує свої власні проблеми під контролем держави.

Дослідження динаміки державного фінансування та подальше її зіставлення з обсягами реалізації сільськогосподарської продукції дадуть змогу визначитися з підгалузями, які не потребують потужних державних дотацій. У кризовий період 2008-2010 років при зменшенні обсягів державного фінансування підгалузі вирощування олійних культур та виробництва яєць виявилися максимально рентабельними. З цього можна зробити висновок, що при виробленні регенераційного циклу можна виходити з того, що в періоди криз є галузі, які потребують набагато менших державних інвестицій і за рахунок яких можливо говорити про внутрішній перерозподіл коштів.

За розрахунками експертів, упродовж усіх років незалежності України виділялося менше 1/2 потреб у коштах для прямої підтримки та розвитку сільського господарства. Для створення стабільності в аграрному секторі економіки й можливості включення важеля державних інвестицій лише у формі підтримувальної ланки на загальному тлі повної самоокупності аграрних підприємств, необхідно протягом середньострокового циклу (5-7 років) виділяти приблизно 20 млрд грн щорічно, щоб зробити аграрний сектор провідною бюджетною галуззю. При цьому, бюджетні кошти не повинні розтікатися по численних програмах підтримки, а концентруватися на пріоритетних напрямках.

Важливим індикатором при формуванні регенераційного циклу є наявність ринків збуту продукції. В умовах нестабільності

ринку відсутні можливості формувати портфель замовлень в обсязі, достатньому для альтернативного вибору привабливіших замовлень. Раніше система формування портфеля замовлень діяла з урахуванням існуючих виробничих можливостей. Доцільніше при формуванні портфеля замовлень орієнтуватися на множинність цілей, що виражають стратегії різних функціональних підсистем. У цьому випадку через формування портфеля замовлень з'являється можливість повніше реалізувати стратегію діяльності у функціональній площині. При цьому досягаються такі цілі: спрямованість процесу формування портфеля замовлень на досягнення цілей поточного функціонування (цілей нижчого рівня); забезпечується реалізація стратегії щодо направлення в зоні господарювання, яка органічно входить у стратегію розвитку галузі.

Окреме місце серед індикаторів займають показники зовнішньоекономічної діяльності. Динаміка співвідношення показників експорту й імпорту в економіці України за останні роки показує, що разом зі зростанням обсягів експортно-імпортних операцій імпорт в Україну останніми роками хронічно випереджає експорт, формуючи негативне сальдо торгового балансу. Позитивні динаміку та зовнішньоекономічний результат демонструє аграрна галузь вітчизняної економіки.

Аграрний сектор це не тільки виробництво і сфера праці, але й середовище життєдіяльності значної частини населення. Основне завдання цього сектора не тільки виробляти сировину та продавати за кордон, а й виробляти додану вартість і створювати додаткові робочі місця. Це ще раз підтверджує важливість сільського господарства в економіці держави.

Висновки. Введенню циклу регенерації повинен передувати підготовчий процес, який матиме характер шокової терапії, за напрямками: атестація сільгоспвиробників, починаючи від форм і обсягів власності до логістичних показників; виявлення напрямів основних капіталовкладень; формування баз інновацій за кожним із видів діяльності в сільському господарстві; створення системи контролю за витрачанням коштів як державних, так і інвесторів в аграрному секторі;

забезпечення ринків збуту продукції; створення правового поля для інвесторів та виробників; створення соціально сприятливого клімату на правовому й інвестиційному рівнях для сільських працівників. Тривалість

підготовчого періоду повинна становити близько 1 року, після чого держава рівномірно підтримуватиме аграрний сектор економіки.

Список використаних джерел

1. Miller W. (1998). Building the ultimate resource / W. Miller // Management Review. – January, 1998.
2. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ, 2008. – 928 с.
3. Давлетов Р.М. Формирование инвестиционной стратегии развития предприятий перерабатывающих отраслей АПК : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Р. М. Давлетов. – Уфа, 2006. – 24 с.
4. Крупко С. Инвестиционная деятельность в субъектах Российской Федерации / С. Крупко // Хозяйство и право. – 2000. – № 10. – С. 15–16.
5. Валинурова Л.С. Оценка инвестиционной привлекательности экономических систем: теория и практика / Л.С. Валинурова. – Уфа : РИО БАГСУ, 2002. – 294 с.
6. Левченко Н.А. Процесс формирования благоприятного инвестиционного климата на промышленном предприятии / Н.А. Левченко // Известия ВУЗОВ Северо-Кавказский регион. Общественные науки. – 2004. – № 4. – С. 61–63.
7. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А.В. Гриньов. – Х. : Інжек, 2003. – 308 с.
8. Кірдіна О.Г. Теоретичні основи управління інвестиційно-інноваційним потенціалом залізничного комплексу України / О.Г. Кірдіна // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. – 2010. – № 4. – С. 161–166.
9. Ландик В.І. Управління інноваційним потенціалом підприємства в умовах перехідної економіки: проблеми і досвід / В.І. Ландик // Економіст. – 2001. – № 12. – С. 52–57.
10. Степанкова Т. Можливості впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку з огляду на європейський курс України / Т. Степанкова // Економічний часопис – XXI. – 2006. – № 7–8. – С. 29–32.
11. Яценко О.М. Конкурентоспроможність галузей сільського господарства в умовах глобалізації ринку продовольства / О. М. Яценко // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 31–38.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2015 р.

* * *

Новини АПК

Україна зацікавлена в поглибленні інвестиційної співпраці з Королівством Бельгія

Заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань євроінтеграції Владислава Рутіцька мала зустріч з Надзвичайним та Повноважним Послом Королівства Бельгія в Україні Люком Якобсом.

Сторони обговорили розробку спільних проектів за участю представників бізнес-спільнот України та Бельгії й поглиблення двосторонньої співпраці в аграрній сфері.

«Хочу відзначити ефективну співпрацю між двома країнами у сфері сільського господарства не лише на загальнодержавному рівні, але й на рівні областей та регіонів. Маємо яскравий приклад такої роботи: співробітництво між Полтавською державною аграрною академією та Центром агрономічних досліджень провінції Ено. Ці організації якісно та більше семи років працюють над розробкою та покращенням технологій вирощування сільськогосподарських культур, розроблюють спільні науково-дослідні програми, співпрацюють з питань обміну науковими співробітниками та студентами», - сказала Владислава Рутіцька.

Люк Якобс схвально охарактеризував перебіг реформ в Україні та відзначив можливість поглиблення співпраці в агросфері між Україною та Бельгією.

Окрім того, сторони обговорили майбутній візит бельгійської делегації до України. Зокрема, під час візиту представники обох країн планують взяти участь у проведенні круглого столу з представниками аграрних бельгійських компаній, які ведуть діяльність в Україні, а також можливими потенційними інвесторами.

«Україна зацікавлена у поглибленні та активізації взаємного співробітництва з Бельгією. Зокрема, в активізації інвестиційного співробітництва, створення спільних підприємств, проведення бізнес-форумів, в залученні українського та аграрного бізнесу до спільного обговорення усіх проблемних та перспективних питань співпраці, участі в виставкових та ярмаркових заходах держав», - додала Владислава Рутіцька.

Прес-служба Мінагрополітики України